

*Пеленейченко Л. М.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОГО САБОТАЖУ В ДОСУДОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ КІНОФІЛЬМІВ)

Анотація. Робота присвячена виявленню специфіки комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Аналіз здійснено на матеріалі художніх кінофільмів детективного жанру. Обґрунтовано ідентифікаційні ознаки аналізованого феномена, до яких віднесено такі: «відкритий зрив комунікативної взаємодії», «зумисне припинення комунікації», «прихована протидія співбесіднику», «створення перешкод у вирішенні питання», «орієнтованість на власні цілі». Установлено, що специфіка комунікативного саботажу в досудовому дискурсі полягає в наявності незмінних характеристик і варіативних. Доведено, що до незмінних ознак належать такі: а) одна й та сама мета підозрюваних – відвести підозру від себе, увести слідчих в оману; б) залежність вибору способів саботування від соціального статусу підозрюваних; в) приреченість саботажу на провал у будь-якому разі; г) посилення підозри з боку слідчих, якщо саботаж помічений; д) спрямування слідчих на пошуки істини незалежно від того, помічений саботаж чи ні. Варіюються в досудовому дискурсі комунікативні стратегії й тактики, обрані суб'єктами саботування. Підозрювані, що мають високий соціальний статус, якщо вони насправді скоїли злочин, удаються до ухилення від відповіді, фамільярної комунікативної поведінки, протистояння, агресивних або цинічних заяв, залякування слідчих і навіть погроз. Інші підслідні послуговуються стратегіями ухилення від відповіді, замовчування фактів, брехні, доволі часто стратегією театру, яка може реалізовуватися в тактиках розігрування сцен із метою дискредитації слідчого або симуляції хвороби. Установлено, що дискурсивними маркерами комунікативного саботажу в досудовому розслідуванні є всі названі комунікативні стратегії й тактики, крім брехні, оскільки про те, що підозрюваний бреше, на момент діалогу слідчі не знають або не впевнені в цьому. Власне мовними маркерами є образливі слова, фамільярні та цинічні висловлення, гіперболи й інші мовні засоби вираження емоцій та оцінок. Показано, що встановлення слідчим факту брехні стає доказом, який наносить нищівний удар по алібі підозрюваного, а отже, результат комунікативного саботажу в досудовому дискурсі завжди приречений на провал.

Ключові слова: комунікативний саботаж, досудовий дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, слідчий, адвокат, підозрюваний.

Постановка проблеми. Проблема комунікативного саботажу останнім часом привертає все більшу увагу науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Пояснити цей факт можна загальною роллю мовної комунікації в діяльності людей. Від результату комунікативної взаємодії залежить успішність виконання завдань у будь-якій сфері життя соціуму. Варто зауважити, що

науковці створили солідну теоретичну базу для забезпечення комунікативної компетентності широкого загалу. Усі бажаючі легко знайдуть інформацію про сучасні вимоги до комунікації, про її закономірності, механізми впливу на співбесідника, комунікативні стратегії, що забезпечують очікуваний ефект тощо. Значно менше вивчені перешкоди комунікації, огріхи її учасників і помилки, хоча в наукових джерелах і в посібниках деяка інформація про них усе ж подана [10; 11; 12]. Однією з перешкод на шляху досягнення мети ініціатора діалогу є комунікативний саботаж його візаві. У теоретичних джерелах частково розкрито назване поняття [1; 2; 5; 6; 7; 8], проте негативний ореол значення вказаного слова спонукає до більш глибокого його осмислення, а потреба соціуму в забезпеченні ефективної комунікативної взаємодії вимагає практичних порад у розпізнаванні цього явища й моделюванні адекватної реакції на нього. Особливо важливою вчасна реакція на комунікативний саботаж є в тих ситуаціях, де назване явище заважає успішному виконанню соціальних функцій ініціатора спілкування. Наприклад, в академічному дискурсі комунікативний саботаж учня може ускладнити роботу вчителя й навіть створити конфліктну ситуацію; у судовому дискурсі комунікативний саботаж свідка може зумовити неправильне рішення судді, а в досудовому дискурсі – слідчого. Отже, актуальним стає питання про особливості комунікативного саботажу в різних типах дискурсу: його способи, дискурсивні та мовні маркери, реакція на спроби впливу названого типу. У статті представлено дослідження, спрямоване на виявлення специфічних ознак комунікативного саботажу в досудовому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридична лінгвістика як окрема галузь мовознавчої науки заявила про себе не так давно – наприкінці ХХ століття, проте сьогодні вона активно розвивається завдяки зусиллям учених різних країн [13; 14; 15]. У працях науковців названої галузі більше уваги приділяється проблемам судового дискурсу: якості промов учасників судового процесу, специфіці судової аргументації тощо [13; 14; 15]. Досудовий дискурс вивчений менше, а питання комунікативного саботажу залишилося поза полем зору дослідників. Щодо стану розробленості обраної теми в зазначеному дискурсі можна зафіксувати два факти: з одного боку, відсутність її осмислення, з іншого – наявність певної бази для розроблення. Недостатня увага до названого питання, можливо, пояснюється тим, що феномен комунікативного саботажу не отримав глибокого осмислення й у загальній теорії комунікації безвідносно до юридичного дискурсу. Явно бракує інформації про те, як швидко розпізнати факт комуні-

кативного саботажу, якою мірою він є прихованим чи відкритим; у які способи та з якою метою його здійснюють; наскільки він небезпечний, як він може змінити хід комунікативної взаємодії та подальші події тощо. І все ж праці із загальної теорії комунікації, риторики та юридичної лінгвістики, опубліковані до цього часу [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16], створили певну базу для наукових розвідок у царині обраної теми. Передусім запропоновано різні моделі аналізу дискурсу: у статті використана модель Т. ван Дейка, що орієнтує на виявлення контекстів дискурсу: соціального, прагматичного та лінгвістичного [16]. Представлені в науковому просторі розвідки з проблем комунікативного саботажу не стосуються досудового дискурсу, проте можуть розглядатися як підґрунтя в дослідженні будь-якого типу дискурсу: запропоновані дефініції поняття комунікативного саботажу, виокремлені його види, схарактеризовані способи його здійснення [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Попри наявність суперечливих думок, вони все ж забезпечують передумови для подальшого розроблення проблеми.

Мета статті – виявити специфіку комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно поетапно виконати низку конкретних завдань, а саме: обґрунтувати ознаки, необхідні для ідентифікації аналізованого феномена в комунікації; виявити комунікативні стратегії, за допомогою яких саботаж здійснюється; зафіксувати дискурсивні ознаки, що дають змогу або примушують здійснити комунікативний саботаж, установити способи їх вираження й обґрунтувати адекватну реакцію. Матеріалом для дослідження слугували художні кінофільми детективного жанру, у яких представлено епізоди комунікативного саботажу в досудовому розслідуванні. З огляду на те що художні кінофільми, як і художні друковані твори, відображають реальне життя, вибір матеріалу названого типу вважаємо прийнятним.

Виклад основного матеріалу. Визначення аналізованого поняття дещо відрізняється в наукових працях різних авторів [1; 4; 5]. Так, Т.М. Ніколаєва, яка першою схарактеризувала феномен комунікативного саботажу, інтерпретувала його як комунікативні установки, що спрямовані на зрив ідеально прозорого обміну інформацією в бесіді [5, с. 226]. Із визначенням загалом можна погодитися, і все ж деякі уточнення стають необхідними. По-перше, комунікація передбачає не тільки обмін інформацією, а й інші цілі, як-то: переконання, спростування, дізнання (у судовому дискурсі) тощо; по-друге, комунікативних установок як обов'язкового елементу саботажу може й не існувати – бажання саботувати може виникнути в ході розмови, спонтанно – як реакція на небажану тему, у напрямі якої пішла бесіда, неадекватну поведінку співбесідника тощо. Зауважимо, що деякі автори вважають, що комунікативний саботаж не може виникати спонтанно – він завжди готується заздалегідь [4]. В.Ю. Андрєєва визначає комунікативний саботаж як «прийом здійснення мовного впливу, який виражає прихований опір і спрямований на ігнорування змістової частини висловлення з метою ухилення від спілкування, викривлення або приховування інформації» [2, с. 5]. По-перше, ухилення від прямої відповіді є все ж способом саботажу, а не метою: мета стосується факторів, які спонукають ухилитися від комунікативної взаємодії. По-друге, подане визначення є релевантним не для всіх типів дискурсу. Так, у досудовому розслідуванні свідки, як правило, не ухиляються від спілкування, проте часто ставляться до нього несумлінно: щось приховують, щось вига-

дують, а змістову частину висловлення слідчого не ігнорують, а враховують у своїх свідченнях. Звернемося до визначень слова «саботаж», поданих у тлумачних словниках, і спроектуємо відповідну інформацію на поняття «комунікативний саботаж». Академічний словник української мови подає два значення аналізованого слова: «1. Навмисний зрив роботи, який виявляється у прямій відмові від неї або у недбалому, несумлінному її виконанні. 2. Прихована протидія здійсненню чого-небудь» [17, с. 7]. Схожі дефініції знаходимо й в інших лексикографічних джерелах [18, с. 1283; 19]. Спільні семантичні ознаки всіх тлумачень – «зрив роботи», «несумлінне виконання», «прихована протидія». Названі ознаки розглядаємо як такі, що ідентифікують і феномен комунікативного саботажу, щоправда, з деякими поправками стосовно ознаки прихованості, оскільки вважаємо, що установка на протидію комунікації може бути й відкритою. На цьому етапі роботи приймемо твердження про можливість відкритого саботажу як одну з робочих гіпотез, а в процесі аналізу досудового дискурсу підтвердимо або спростуємо її. У статті інтерпретуємо комунікативний саботаж як приховану протидію співбесіднику або відкритий навмисний зрив комунікативної взаємодії чи створення перешкод для неї, що здійснюється з метою ствердження своїх оцінок, забезпечення своїх інтересів і досягнення власних цілей. Ідентифікаційними ознаками у виборі матеріалу для аналізу фактів комунікативного саботажу вважаємо такі: «відкритий зрив комунікативної взаємодії», «зумисне припинення комунікації», «прихована протидія співбесіднику», «створення перешкод у вирішенні питання», «орієнтованість на власні цілі». Поняття «комунікативний саботаж» за окремими параметрами співвідноситься з іншими: маніпулятивним мовним впливом, конфліктом, спростуванням думок співбесідника тощо. Порівняння названих та інших феноменів здійснено в працях В.Ю. Андрєєвої, яка переконливо довела, що названі поняття не є тотожними [1; 2]. Авторка включає до об'єктів, які порівнюються з комунікативним саботажем, також комунікативну невдачу, мовленнєву демагогію та мовленнєву агресію. Варто відзначити, що комунікативна невдача може статися через помилки одного з комунікаторів, а не через саботаж. Мовленнєва демагогія може бути одним зі способів комунікативного саботажу, проте вона може свідчити й про інші ознаки, як-то: прояв самозакоханості мовця, психічні відхилення тощо. Використання того чи іншого способу комунікативного саботажу залежить від виду аналізованого феномена.

Питання про види комунікативного саботажу та складники саботування розглядалося в наукових джерелах [5; 9], проте потребує аналізу стосовно різних типів дискурсу. Т.М. Ніколаєва виділила чотири види комунікативного саботажу: спрямованість на нав'язування партнеру власної думки щодо ситуації, яка обговорюється; небажання відповідати на певне запитання; прагнення ухилитися від ремо-предикативного аспекту бесіди, тобто обміну новою інформацією, яка базується на думці, а не на факті; бажання задіти, образити співбесідника [5, с. 226]. Звертають на себе увагу декілька ознак. По-перше, спрямованість на нав'язування партнеру власної думки щодо ситуації, яка обговорюється, може бути характерною не тільки для саботажу комунікації, а й для протилежного ефекту – її продовження, наприклад, якщо суб'єкт мовлення має непереборне бажання переконати в чомусь партнера по комунікації. По-друге, небажання відповідати на певне запитання не є видом саботажу –

воно супроводжує аналізований дискурс завжди або принаймні в більшості ситуацій. По-третє, щодо бажання задіти, образити співбесідника зауважимо, що воно може виникати й поза межами саботажу, як самоціль, а сам факт образи – один зі способів здійснення комунікативного саботажу, а не вид.

Не завжди виділені дослідниками види саботажу відповідають одному й тому самому параметру. Так, Альфред Флейшман в одну й ту саму групу включив складові елементи, що відповідають різним параметрам: то «спосіб саботажу» (перебивання співбесідника, відволікання, спростування думки співбесідника, висміювання), то «результат саботажу» (порушення зібраності співбесідника) [9, с. 341–344]. У дослідженні види комунікативного саботажу будемо виділяти за ознаками в межах досудового типу дискурсу, а саме: за мотивами його використання, за цілями на різних етапах комунікації, за способами здійснення, за типом мовних маркерів, за результатом. Наведені ознаки розглядаємо як параметри аналізу теми й моделюємо дослідження в напрямі категоризації в межах названих ознак.

Оскільки ця робота виконується на матеріалі досудового дискурсу, логічно виокремлювати різновиди ситуацій за ознакою їх учасників. У досудовому дискурсі комунікативна взаємодія здійснюється між такими агентами: слідчий (або адвокат, який розслідує справу із свого боку) – підозрюваний; слідчий (або адвокат) – свідок; слідчий (або адвокат) – його колега. Приймаємо припущення, що факт комунікативного саботажу може трапитися в парах «слідчий – підозрюваний» і «слідчий – свідок». Інші ситуації є діловими, їхні учасники – колеги, зацікавлені в успішному завершенні слідства. Вони можуть обговорювати проблеми, дискутувати, з чимось погоджуватися, щось заперечувати, але всі названі мовленнєві дії не виходять за рамки етичних норм, а в них комунікативний саботаж унеможливується. Уважаємо, що в процесі дослідження наведена робоча гіпотеза може підтвердитися, доповнитися або відкинутися, якщо не підтвердиться.

Аналіз фрагментів художніх кінофільмів, у яких представлено факти комунікативного саботажу в досудовому дискурсі, показав, що мотиви його здійснення залежить від рольового статусу агентів. Усі підозрювані в здійсненні комунікативного саботажу керуються одним і тим самим бажанням – відвести від себе підозру, а мотиви свідків варіюються залежно від психологічних факторів: захистити підозрюваного (у разі прихильності до нього); захистити себе (якщо в процесі дізнання можуть впливати факти, що загрожують репутації самого свідка). Основна мета саботажу – відвести від себе підозру, а допоміжні цілі на різних етапах діалогу можуть бути різними. Способами здійснення впливу аналізованого типу є використання комунікативних стратегій і тактик. Одні з них можуть слугувати маркерами саботажу, інші – ні. Розглянемо, у чому конкретно виражаються комунікативні ознаки, названі вище, на прикладі фрагмента з художнього кінофільму «Деякі хороших хлопців». Соціальний контекст досудового дискурсу репрезентує фабула цієї стрічки. Вона базується на розслідуванні вбивства солдата, яке сталося у військовій частині затоки Гвантанамо. Підозрюваними в злочині є два сержанти, які останніми спілкувалися з потерпілим, проте командування частини намагається цей трагічний випадок представити як самовбивство. У військового адвоката й у юриста відділу внутрішніх справ (далі – Джоан) виникають сумніви щодо цього твердження. В адвоката поки що немає версії, і він опитує офі-

церів і солдатів, які за умовами службової діяльності контактували з убитим. Орієнтуючись на ідентифікаційні ознаки, виділені нами вище, зафіксуємо факти саботажу різних персонажів фільму. Установимо, як змінюються способи саботування, використані героями фільму протягом діалогу. Зафіксуємо ще одну ознаку аналізованого соціального контексту дискурсу: важливу роль відіграє соціальний статус учасника діалогу. Так, полковник обіймає високу посаду, його не тільки поважають, а й побоюються. Навіть зайве запитання, яке ставить під сумнів відповіді полковника, здається іншим військовим образливим для такої високопоставленої особи. І все ж шукати істину вкрай необхідно. Діалог подаємо курсивом; маркери комунікативного саботажу виділяємо напівжирним шрифтом; наші коментарі – у дужках, без курсиву, напівжирним шрифтом.

Адвокат: Дякую, що приділили нам час.

Полковник: Капрал відвезе Вас до літака.

Юрист відділу внутрішніх справ (Джоан): Зачекайте, у мене є питання.

Адвокат (звертаючись до Джоан): Ні, у Вас немає запитань! (Адвокат саботує продовження діалогу. Мотив – він побоюється образити полковника й намагається захистити колегу від можливих неприємностей у майбутньому).

Джоан: Того ранку, коли це сталося, Ви зустрічалися з доктором Стоуном? (Реакція на саботаж із боку Джоан: вона ніби не помічає факту саботування й продовжує спокійно ставити запитання).

Полковник: Зрозуміло. Загинула моя людина.

Джоан: Ось бачите, загинула. Тепер далі. Ви чули про Червоний Кодекс?

Полковник: Я чув цей термін. (Ухиляється від прямої відповіді: лише чув термін).

Джоан: У лютому Ви отримали циркуляр від командувача флотом: забороняється рядовому складу муштрувати своїх товаришів?

Полковник: Той, хто його написав, кубинський АК-47 радянського виробництва і в очі не бачив. (Замість прямої відповіді спочатку висловлює свою оцінку директиви). Проте директива надійшла від командувача, і я звернув на неї відповідну увагу. На що ви натякаєте, Джо? (Починає протистояння, докоряючи в натяках).

Адвокат: Ні, вона ні на що не натякає. Це прояв її шарму. Ми йдемо. Дякуємо. (Адвокат знову вдається до саботажу подальшого розпитування, бо побоюється образити полковника).

Джоан: Я вважаю, що тут усе ще використовується Червоний кодекс. У затоці Гвантанамо діє Червоний кодекс? (Звернемо увагу на реакцію Джоан: вона знову ніби не помічає саботування).

Адвокат (звертаючись до Джоан): Він не зобов'язаний відповідати. (Утретє намагається саботувати діалог через побоювання образити полковника).

Джоан: Ні, зобов'язаний. Полковник?

Полковник (звертаючись до адвоката): Слухай, до мене дійшло. Вона ж старша за тебе за званням! (Змінює тему розмови, що свідчить про роздратування).

Джоан: Так, сер.

Полковник: Послухай, я скажу тобі децю. І скажу щиро. Тобі дуже пощастило в житті. У цьому світі немає нічого більшого сексуального, ... вірте мені, панове, ...ніж жінка, якій

ти вранці віддаєш честь. І кажу вам, просувайте їх усіх по службі! Це правда. (Удруге змінює тему розмови; цинічність, фамільярність і сексизм висловлень свідчать про роздратування полковника).

Джоан: Полковнику, Червоний кодекс усе ще діє на цій базі?

Полковник: Звісно, я полковник. І мені необхідно приїмати холодний душ, поки яку-небудь бабу не оберуть президентом. (Фамільярний тон, образливі слова, ще одна зміна теми розмови).

Джоан: Я чекаю відповіді на своє запитання.

Полковник: Стежте за своїм тоном, капітане! (Ухиляється від відповіді, натомість атакує співбесідницю, роблячи зауваження; виявляє ознаки агресії) Я людина спокійна, але ця чортова спека просто зводить мене з розуму. (Знову змінює тему розмови, виявляє ознаки агресії). Ви запитуйте мене про Червоний кодекс. Що ж, я відповім для протоколу. Своїми наказами я його не заохочую. Але неофіційно я скажу вам, що це невід'ємна частина навчання. І якщо він працює за мою спиною, то нехай так і буде. Я командую своїм підрозділом так чи інакше. Якщо хочете під мене копати, кидайте кості та ризикуйте. (Виявляє ознаки агресії; залякує співбесідницю). Я спідаю в 300 ярдах від 4000 кубинців, у яких є наказ убити мене. Тому не думайте, що мене так просто залякати і знервувати. (Змінює тему розмови; перебільшує факт небезпеки; виявляє невдоволеність гострим запитанням, роздратування, гнів, агресію).

Як видно з наведеного уривку, робоча гіпотеза, що в спілкуванні між колегами комунікативний саботаж унеможливується, не підтвердилася: адвокат намагався припинити подальше розпитування, яке продовжила Джоан. В умовах досудового дискурсу комунікативний саботаж реплік колеги все ж виявився можливим: побоювання образити чи викликати роздратування особи з високим соціальним статусом виявилось сильнішим, ніж необхідність дотримання етичних норм у спілкуванні з колегою. Щоправда, подальший плин подій, який стосується вже не тільки досудового, а й судового дискурсу, показав, що для адвоката найбільш сильним усе ж є бажання знайти істину – і в цьому пошуку не залишається місця для саботажу. Ще один мотив здійснення комунікативного саботажу адвокатом – бажання захистити колегу від можливих подальших неприємних ситуацій, а також вираження повної довіри до високопоставленої особи. Спосіб саботажу, які використав адвокат, – натяк на те, що необхідно припинити опитування, який вербально виражався запереченням: *Ні, у Вас немає запитань*. У наступній спробі саботажу той самий натяк: *Ми йдемо*, а бажання зменшити напруження в розмові, запобігти можливим негараздам колеги в майбутньому вербально виразилося спробою перевести розмову на жарт: *Ні, вона ні на що не натякає. Це прояв її шарму*. Отже, у спілкуванні з колегою в досудовому дискурсі комунікативний саботаж використовуються, проте має специфіку: його мета – запобігання можливим негараздам колеги, що можуть статися в майбутньому. Визначенню поняття саботажу, запропонованому в статті, така комунікативна поведінка не суперечить: можна вважати, що сформульована вище мета адвоката відповідала його інтересам: закінчити слідство без будь-яких ускладнень. Звернемо увагу на ще один аспект комунікативної поведінки адвоката: його саботаж був відкритим. Отже, робоча гіпотеза про можливість не тільки прихованого саботажу, а й відкритого підтвердилася.

Факти комунікативного саботажу з боку полковника зафіксовано неодноразово, і вони свідчать про те, що полковника варто перевести в групу підозрюваних (за сюжетом фільму саме він дав наказ убити солдата, який був «слабкою ланкою» в частині). Мотив комунікативного саботажу, до якого вдається полковник, – не допустити жодних підозр щодо його ролі в скоєнні злочину. На різних етапах діалогу його інтенції дещо змінюються. У першій репліці він намагався переконати, що не знайомий із тонкощами кодексу, а просто **чув термін**, а отже, говорити нема про що. При цьому полковник послуговувався комунікативною стратегією брехні, яка реалізувалася в тактиці приховування інформації. У другій репліці, усвідомлюючи, що командир частини не міг не прочитати документ від командування, полковник переводить розмову в площину звинувачень у натяках і починає протистояння. Іншими словами, стратегія протистояння реалізується з використанням тактики звинувачень. На цьому етапі вперше реалізується намір припинити розмову. Далі йде серія висловлень, що виражають той самий намір. Полковник використовує стратегію брехні, а маркерами саботажу є тактики, які її реалізують: ухиляння від прямої відповіді, початок протистояння, а потім його посилення, вираження роздратування, зміна теми розмови, докори співбесідниці, звинувачення її в чомусь з елементами погрози (*Якщо хочете під мене копати, кидайте кості та ризикуйте*), зауваження (*Стежте за своїм тоном!*). Названі маркери є дискурсивними. Власне мовними маркерами вважаємо образливі слова, фамільярні та цинічні висловлення, гіперболи й інші мовні засоби вираження емоцій та оцінок.

Аналіз інших кінофільмів, у яких представлено досудовий дискурс, дав змогу виявити різноманітність способів комунікативного саботажу, до якого вдаються підозрювані. Одні з них можуть слугувати маркерами саботажу, інші – ні. До способів, які не можуть бути маркерами, належить така: використання стратегії введення в оману, що реалізується через тактику брехні. Цей спосіб не можна розглядати як маркер, оскільки слідчий чи адвокат, який проводить власне розслідування, не знає, що йому брешуть, або не впевнений у цьому. Агресія з боку свідка не завжди сигналізує саме про саботаж: вона може бути наслідком інших факторів. До способів, які можуть розглядатися як дискурсивні маркери саботажу, відносимо ухиляння від відповіді, зміну теми розмови, вираження роздратування, фамільярну поведінку, залякування, погрози. Найбільш яскравим дискурсивним маркером є використання комунікативної стратегії театру, яку можна назвати ще й стратегією шоу. Вона реалізується через різні тактики: тактику наклепу, брехні, погроз, шантажу тощо. Усі названі тактики проілюструємо на прикладі фрагмента з художнього кінофільму «Кримінальний талант». Головна героїня цього кінофільму, авантюристка, розігрує сцену зустрічі зі слідчим як з одним зі своїх клієнтів:

Боже мій! Дядько Сергій? А що це я вас відразу не впізнала? Ви, напевно, в окулярах. Зніміть їх зараз же. Ось, значить, де ви пропадаєте. А я ж, дурепа, шукаю, а він тут сидить. Лапа, а що ти до мене не заходиш, а? Чого, дружина притиснула, так? Або ти іншу знайшов? Бешкетник! ... Ну що тепер поробиш? Сергію, поцілуймося. Ну, як ти мене навчив... Давай!

На іншому допиті стратегію театру підозрювана реалізує з використанням тактики брехні: заявляє, що бажає визнати свою провину, починає ніби зізнаватися в скоєнні злочинів, диктує текст для запису, а потім несподівано для слідчого, який

повівся на брехню й почав записувати «зіння», починає декламувати уривок із твору М. Горького. Інший варіант реалізації стратегії шоу в цьому ж фільмі – симуляція серцевого нападу з наступним розігруванням сцени насильства з боку слідчого й погрозами, що повідомить про цей факт вищим інстанціям. Спроба симуляції хвороби – досить поширений спосіб комунікативного саботажу, який у тій чи іншій формі репрезентований у численних детективних кінофільмах.

Здавалось би, що добре розіграні сценарії комунікативного саботажу, використання ефективних стратегій і тактик впливу на співбесідника мали б забезпечити досягнення цілей суб'єкта саботування, проте плин подій (за сюжетами різних кінофільмів) свідчить про протилежний результат. У ситуаціях, у яких слідчі (чи адвокати, що ведуть власне розслідування) комунікативний саботаж помітили, підозра в них тільки посилюється, вони ще з більшим ентузіазмом продовжують розслідування й виграють справу. Якщо ж факт саботажу залишився непоміченим (як в одному з епізодів фільму «Кримінальний талант»), підготовка до суду ускладнюється, проте підозра не зникає, а слідчому доводиться шукати неординарні способи збирання інформації та впливу на підозрюваних. Отже, можна стверджувати, що спроби комунікативного саботажу підозрюваних чи свідків у досудовому дискурсі приречені на провал.

Висновки. Узагальнимо результати аналізу й викладемо ознаки, які зумовлюють специфіку комунікативного саботажу в досудовому дискурсі. Серед них виявлено ознаки, що є незмінними в досудовому дискурсі, і такі, що можуть варіюватися залежно від умов соціального контексту. До незмінних ознак належать такі: а) одна й та сама мета підозрюваних – відвести підозру від себе, увести слідчих в оману; б) залежність вибору способів саботування від соціального статусу підозрюваних; в) приреченість саботажу на провал у будь-якому разі; г) посилення підозри з боку слідчих, якщо саботаж помічений; д) спрямування слідчих на пошуки істини незалежно від того, помічений саботаж чи ні. У діалозі, учасниками якого є слідчий (або адвокат, який проводить власне розслідування) і свідок, який із певних причин виключає співробітництво зі слідчими, відзначено такі самі незмінні ознаки з єдиною варіацією: свідок має на меті захистити себе й тому захищає підозрюваного. Варіюються в досудовому дискурсі комунікативні стратегії й тактики, обрані суб'єктами саботування. Підозрювані, що мають високий соціальний статус, якщо вони насправді скоїли злочин, удаються до ухилення від відповіді, фамільярної комунікативної поведінки, протистояння, агресивних або цинічних заяв, залякування слідчих і навіть погроз. Інші підслідні послуговуються стратегіями ухилення від відповіді, замовчування фактів, брехні, доволі часто стратегією театру, яка може реалізовуватися в тактиках розігрування сцен або симуляції хвороби. Маркерами комунікативного саботажу в досудовому дискурсі є всі названі комунікативні стратегії й тактики, крім брехні, оскільки про те, що підозрюваний бреше, на момент діалогу слідчі не знають або не впевнені в цьому. Установлення слідчим факту брехні стає доказом, який наносить нищівний удар по алібі підозрюваного.

У процесі аналізу матеріалу відзначені питання, пошуки відповіді на які потребують спеціального дослідження, що виходить за межі поставлених у роботі завдань, а саме: гендерні особливості комунікативного саботажу в досудовому дискурсі,

а також роль комунікативної макрокультури у виборі способів здійснення комунікативного саботажу. Названі питання розглядаємо як перспективу дослідження теми.

Література:

1. Андреева В. Коммуникативный саботаж в ряду смежных речевых явлений (сопоставление с конфликтом, речевой агрессией, коммуникативным давлением). *Современные проблемы науки и образования. Серия «Филологические науки»*. 2014. № 1. С. 144–147. URL: <https://cutt.ly/NcxOle0> (дата звернення: 10.02.2021).
2. Андреева В. Стратегии и тактики коммуникативного саботажа : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Курск, 2009. 21 с. URL: <http://surl.li/rojc> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Власян Г. Стратегия уклонения от прямого ответа в конверсационном дискурсе. *Вопросы когнитивной лингвистики. Серия «Языкознание»*. 2013. № 4 (037). С. 76–81.
4. Вусик А.Л. Способы выражения стратегий коммуникативного саботажа. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Том 30 (69). № 3 Ч. 2. URL: <https://cutt.ly/qcxOJ8f> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Николаева Т. О принципе некооперации и/или о категориях социолингвистического воздействия. *Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста* / отв. ред. Н. Арутюнова. Москва : Наука, 1990. С. 225–235.
6. Павлик Н.В., Вусик Г.Л. Способы и засоби выражения стратегий коммуникативного саботажа в украинском пространстве. URL: <http://surl.li/roix> (дата звернення: 10.03.2021).
7. Сидоренко М.О. Коммуникативный саботаж у контексті сучасної теорії комунікації. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський ун-тет», 2011. С. 283–288. URL: <http://surl.li/rojf> (дата звернення: 15.03.2021).
8. Суїма І.П. Коммуникативный саботаж в респонсивных предложениях. *Научные записки Национального университета «Острожская академия»*. Серия «Филологическая». Вып. 67. С. 257–260. URL: <https://cutt.ly/TcbXDA1> (дата звернення: 15.03.2021).
9. Fleishman A. How to sabotage a meeting. *A Review of General Semantics*. 1967. Vol. 24. № 3. P. 341–344. URL: <https://www.jstor.org/stable/42574362> (дата звернення: 20.03.2021).
10. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
11. Коммуникативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, О.О. Лисичкіна, О.Г. Михайлова, О.О. Павлова, В.В. Посмітна, С.М. Ревуцька ; за ред. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.
12. Стернин И.А. Основы речевого воздействия. Воронеж : Истоки, 2012. 178 с.
13. Прадід Ю.Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь : Еліньо, 2006. 252 с.
14. Александров А.С. Введение в судебную лингвистику. Нижний Новгород : Нижегородская правовая академия, 2003. 420 с.
15. Діамідова О.Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів XIX–XX ст. / за наук ред. проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 199 с.
16. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
17. Словник української мови : в 11 томах. Том 9. 1978. С. 7. URL: <https://cutt.ly/0cxEEEQ>.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 1283.
19. Вікіпедія. Саботаж. URL: <https://cutt.ly/FcxECVg> (дата звернення: 16.03.2021).

Pelepeichenko L. Specifics of communicative sabotage in pre-trial discourse

Summary. The article is devoted to identifying the specifics of communicative sabotage in pre-trial discourse. The analysis is based on detective films. It substantiates the identifying features of the analyzed phenomenon, which include the following: “open disruption of communicative interaction”, “deliberate termination of communication”, “hidden opposition to the interlocutor”, “creating obstacles to solving the problem”, “focus on own purposes”. It is established that the specificity of communicative sabotage in pre-trial discourse is the presence of invariable and variable characteristics. It is proved that the invariable features include the following: a) the same purpose of suspects – to divert suspicion from themselves, to mislead investigators; b) the dependence of the choice of sabotage methods on the social status of suspects; c) inevitable failure of sabotage in any case; d) increased suspicion on the part of investigators if sabotage is noticed; e) investigators’ focus on seeking the truth, regardless of whether sabotage is noticed or not. Communication strategies and tactics chosen by subjects of sabotage vary in pre-trial discourse. Suspects with high social status, if they have

actually committed a crime, resort to evading answers, familiar communicative behavior, confrontation, aggressive or cynical statements, intimidation of investigators and even threats. Other defendants use strategies to evading answers, conceal facts, lie, and quite often a theater strategy that can be implemented in role-playing tactics to discredit the investigator or simulate illness. It is established and illustrated by examples that discourse markers of communicative sabotage in pre-trial investigation are all of the above communication strategies and tactics except lies because investigators do not know or are not sure that the suspect is lying at the time of dialogue. Language markers are offensive words, familiar and cynical expressions, hyperbole and other linguistic means of expressing emotions and evaluations. It is shown that the establishment of the fact of a lie by an investigator becomes evidence that deals a devastating blow to the suspect’s alibi and therefore the result of communicative sabotage in pre-trial discourse is always doomed to failure.

Key words: communicative sabotage, pre-trial discourse, communicative strategy, communicative tactics, investigator, lawyer, suspect.